

פרק ג: מנסחים שאלות במצבים עמומים ... **או: השפעת היקף הידיעה על ניסוח שאלות**

מבוא

בביטוי "מצב עמום" תיארונו, מבלי לפרט, מצב שבו אנחנו נמצאים בתנאים של אי־ודאות. מצב עמום מזכיר לנו יום חורף כשערפל מכסה את הדרך המוכרת או הזרה לנו וגורם לנו לחוש אבודים. אנחנו משערים שהדרך היא שם, מכוסה בערפל, אך איננו יודעים כיצד לחפש אותה.

לפעמים נדמה לנו כי מוחזנו שרוי בערפל המסתיר מאתנו מידע שכבר קלטנו בעבר. לדוגמה, כאשר משהו אומר לנו "שלום" ואיננו זוכרים מיהו ומאין אנו מכירים אותו. במקרה זה אנו מאלצים את עצמנו "לפזר את הערפל" על־ידי סידרה של שאלות, כגון:

- מתי נפגשתי עם האיש הזה?

- האם הוא לא היה חבר שלי...?

- האם השם שלו לא מתחיל באות "ל"?

סדרת השאלות מאפשרת לנו למצוא "קצה חוט" כדי לשוב ולהפוך את הזר למוכר.

השאלות מסייעות לנו גם כאשר דומה שהערפל מסתיר מידע הנמצא מחוצה לנו. במקרה זה הן עוזרות להפוך את המצב העמום למוכר, לחשוף מידע חדש או לעורר הסתכלות מקורית ויצירתית על המצב הלא מוכר.

ככל שאנו רוכשים מידע רב יותר על מצב מעורפל, אנו יכולים לנסח יותר שאלות שבאמצעותן אנו יכולים להקיף פרטים מרובים יותר. כל שאלה נוספת שנקבל עליה תשובה - תשפר יכולת זו.

בפרק זה התלמידים ילמדו להבדיל בין שאילת שאלות במצב מעורפל לשאילת שאלות לאחר קבלת מידע, שמביא להתפוגגות חלקית של ערפל אי־הודאות.

- התלמידים ירכשו שלושה כלים כדי להרחיב את המידע שלהם:
1. ניסוח שאלות כלשהן - שיהוו קצה חוט, והתשובות עליהן תרחבנה את בסיס המידע. (תרגילים 1-4).
 2. לימוד דרך לעיבוד נתונים בתחום מסוים (ניתוח קריקטורה), כהנחיה לניסוח שאלות נוספות. (תרגיל 5).
 3. מציאת דמיון בין מצב זר למצב מוכר ושאלת שאלות תוך התבססות על אותו דמיון - כלומר, שימוש באנלוגיה (תרגיל 6).

מבנה כללי ללימוד הפרק

התחל:

ב"חידת הצילינדר השחור" או "למה נפל הגליל", מתוך סיפרו של אדוארד דה-בונו *Practical Thinking* * תארו לעצמכם גליל (צילינדר) שחור וארוך הניצב לפניכם על שולחן לבן. איש אינו נמצא בחדר והשולחן ריק מלבד הגליל השחור העומד עליו. עוברות לפחות 5 דקות, עד שלפתע, ללא כל התרעה מראש, הגליל נופל מהשולחן ומתרסק - למה? איש לא היה בקרבתו, אין חלונות פתוחים בחדר, לא נשמע כל צליל מלבד קול ההתרסקות. "למה נפל הגליל?"

לפניכם שני דפי נייר. על אחד מהם רשמו במשך 10 דקות שאלות שאתם יכולים לשאול (שאלות פשוטות, שאלות ממוקדות, שאלות של בירור, שאלות של הבהרה, שאלות הבודקות השערות והערכות וכיוצ"ב) על-מנת לגלות "למה נפל הגליל".

לאחר כ-10 דקות, רשמו על הדף השני - הריק - הסבר קצר לשאלה.

זכרו: אתם לא יכולים להתקרב, לגעת ולחוש את הגליל, או את שבריו.

בעוד התלמידים עובדים על השאלות וההסבר, רשום על הלוח את 9 הנקודות הבאות:

1. אין בחידה זו מספיק מידע על-מנת לפתור אותה
2. אין אפשרות/ הזדמנות לאסוף מידע נוסף (אייאפשר להתקרב)
3. אין כל אפשרות לאסוף מידע דרך ניסוי וטעייה
4. אין כל דרך לבדוק אם רעיון מסוים היה נכון או מוטעה.

* Edward De Bono, (1971). *Practical Thinking*, p. 18. Pinguin Books, London.

5. לא ניתן מידע על אירוע דומה, לכן אי־אפשר לערוך השוואה בין שני אירועים
 6. לא ניתן מספיק נתונים על־מנת לבנות השערה מבוססת
 7. אפשריות תשובות רבות
 8. למרות כל הנאמר מ־1-7 אתם מתבקשים לנסח הסבר כלשהו לשאלה
 9. אי־אפשר לשאול אף אחד, לכן שאלו את עצמכם.
- חידה זו משקפת פעילות במצב עמום. בתחילה סביר כי חלק מהתלמידים יחוו "משותקים" ומתוסכלים בשל הנקודות שצוינו לעיל. רק לאחר זמן־מה, צפוי שהם יתנו הסברים יצירתיים ומגוונים לשאלה - "למה נפל הגליל?".

שימו לב: המידע המצומצם מהווה אילוץ ליצירה, בעזרת שאלות שהתשובות עליהן הן פרי הדמיון.

המשך:

* **בצע את התרגילים במבנית לתלמיד על פי סדרם (עמ' 22 עד עמ' 28).**
תרגילים 1 עד 4 דומים בתהליך הפעילות ויש אפשרות לבצע רק חלק מהם. להלן הצגת עבודה בכיתה של התרגיל הראשון בלבד; תוכלו לערוך ניתוח דומה לכל תרגיל שתרצו.

מטרות תרגילים 1 - 4:

1. לזהות את הקושי בניסוח שאלות בנושא מסוים כשאינ מספיק מידע על אותו נושא
2. לנסח שאלות לשם הרחבת מידע קיים.

1. עב"מ בשמים - תרגיל בשאלת מצבים עמומים - פעילות בזוגות

1. בקשו מ-3 תלמידים להציג את התשובות שרשמו לשאלות חבריהם בסעיף ג'; קְשמו את מרב הפרטים אודות העב"מ, העולים מתוך אותן תשובות.
2. בקשו מ-3 תלמידים לענות, מדמיונם, על השאלה שניסחו בסעיף א' וקְשמו את מרב הפרטים אודות העב"מ, העולים מתוך אותן תשובות.

3. בדקו יחד עם התלמידים את היחס בין היקף הפרטים שנאספו באמצעות השאלות בשני הסעיפים (צפוי שהשאלות בסעיף ג' תתייחסנה ליותר פרטים משום שהמידע הורחב בעזרת התשובות על שאלות קודמות).
4. מקדו את תשומת-לב התלמידים לדרגות הקושי השונות בניסוח שאלות בשלבים שונים של התרגיל (במצב המעורפל בו המידע מצומצם - צפוי קושי גדול יותר לנסח שאלות; קושי זה מצטמצם ככל שאוספים מידע רב יותר).

5. שואלים על קריקטורות - פעילות ליחיד

מטרה:

ללמוד דרך לעיבוד נתונים בתחום מסוים כהנחיה לניסוח שאלות נוספות לגבי פרטים לא מוכרים באותו תחום.

1. בחרו כמה קריקטורות מהעיתונות היומית. בקשו מהתלמידים לנתח אותן בעזרת שאלות המתייחסות לרכיבים המופיעים בסעיף ד' בתרגיל.
2. בררו מיהם התלמידים שעד כה התקשו להבין קריקטורה - ולאחר ביצוע התרגיל קל להם יותר להבין.
3. נסו להמציא יחד עם התלמידים מעין "שיטה" לבדיקת אירועים דומים כלומר, יחד נסחו כמה נקודות שאליהן יש להתייחס בניסוח שאלות לבדיקת אירועים בתחומים כגון:
 - תקלות במכונית (מצב חלקי הרכב, החסרת הטיפול השוטף של הרכב, צורך בטיפולים סדירים/תקופתיים ועוד).
 - ניתוח כישלונות והישגים בספורט (נתונים אישיים על השחקנים, על יחסי צוות, על יחסי צוות-מאמן, על תנאי שטח ספציפיים, אווירה וכו').

6. איך שואלים על הלא מוכר? - פעילות ליחיד

מטרה:

למצוא דמיון בין מצב זר למצב מוכר ולנסח שאלות תוך התבססות על אותו דמיון.

- לאחר ביצוע התרגיל בכיתה תארו בפני התלמידים את המצב הבא: נניח כי הוזמנתם לייסד קבוצת משחק "דרקונים ומבוכים" (D&D) אך אינכם יודעים דבר על משחק זה.
1. בקשו מהתלמידים לנסח שאלות על המשחק ורשמו את שאלותיהם על הלוח (יש להניח שינסחו שאלות כלליות - כגון: "מה המשחק הזה?" "לאיזה גילאים הוא מתאים?")
 2. הוסיפו מידע - זהו משחק תפקידים.
 3. השווו בין השאלות שנוסחו בסעיף 1 לבין אלו שנוסחו בסעיף 2, ועמדו על תפקיד האנלוגיה ככלי להכוונת שאלות.

כשנקלעים למצב לא מוכר או קוראים על נושא חדש, לכאורה, כדאי לחפש דמיון למצב או לנושא מוכר

סיים:

- * בקש מהתלמידים לחפש צילומים או תמונות מתוך העיתונים. על כל תלמיד לבחור תמונה אחת בלבד.
- * יש לחבר לתמונה שהתלמיד מצא גליון נייר אטום שיכסה את כל התמונה.
- * יש לגזור חלון בדף הנייר שדרכו ניתן יהיה לראות רק חלק קטן מהתמונה.
- * חלק את הכיתה לזוגות. בכל זוג יחליפו התלמידים ביניהם תמונות. כל תלמיד ישאל שאלות על החלק המכוסה של התמונה וישער - "מה בתמונה?".